

TÜRKİYE'NİN DEMOKRASİYE GEÇİŞTE İKİNCİ BAŞARISIZ GİRİŞİMİ: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI (SCF)

Öğr. Gör. Dr. Olkan SENEMOĞLU*

Özet

1925 yılının Mart ayında ilan edilen Takrir-i Sükun Kanunuyla birlikte Türkiye yönetim biçimi bir otoriter tek parti görünümüne bürünmüştür. Bu yasa 1929 yılında yürürlükten kaldırılmaya dek muhalefeti susturmada önemli bir araç haline gelmiştir. Diğer taraftan CHF'nin yereldeki temsilcilerinin halkta kurmuş oldukları baskıya karşı halkın içinde meydana gelen hoşnutsuzluktan merkezi haberdar etmemeleri ve 1929 ekonomik buhranının kendisini Türkiye'de de etkin bir şekilde hissettirmesi iktidar partisine karşı güveni sarsmıştır. Tüm bu nedenlerden kaynaklı, Mustafa Kemal'in kısa Anadolu turları sırasında görmüş olduğu hoşnutsuzluk Tek Parti iktidarını yeni ve kendine bağlı "itaatkar" bir muhalefet partisi oluşturmaya mecbur bırakmıştır. İşte Serbest Cumhuriyet Partisi (SCF) böyle bir arayış ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ılımlı bir muhalefet partisine sahip olma düşüncesiyle kurulmuş olan SCF'nin kısa yaşam öyküsüne odaklanmaktadır. Bu bağlamda SCF'nin mevcut huzursuzluklar içinden ortaya çıktığı savunulurken, parti programının ve liderlerinin konuşmalarından anlaşıldığı üzere aslında ciddi bir iktidar ortağı olma potansiyeli taşıdığına odaklanılmaktadır. SCF'nin kuruluşuna baktığımız da her ne kadar güdümlü bir muhalefet partisi görüntüsüne sahip olsa da aslında kısa sürede kitleleşmesiyle birlikte görüldüğü üzere kendine özgü bağımsız bir parti olabileceğine dikkat çekilmektedir. Çalışma literatür taramasına dayandığı gibi Meclis tutanaklarıyla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Okyar, Mustafa Kemal, 1929 Ekonomik Krizi, Demokrasi.

SECOND FAILED ATTEMPT OF TURKEY ON TRANSITION TO DEMOCRACY: FREE REPUBLICAN PARTY

Abstract

With the declaration of Takrir-i Sükun Law in May 1925, the regime of Turkey has shifted to an authoritarian one-party view. Until the abolishment of this law in 1929, it has become a significant tool in order to silence the opposition party. On the other hand, the pressure created by the local representatives of

* olkansenemoglu@gmail.com

CHF on the community which led to the displeasure people and not informing the headquarters about this combined with the effect of 1929 Economic Depression on Turkey led to the shake of trust towards the government party. Because of all these reasons, the dissatisfaction of the community seen by Mustafa Kemal during his short Anatolian trips has led the one party government to form a new and loyal opposition party. As a result of this need, SCF was created. This study focuses on the short biography of SCF which was formed by the idea to have a mild opposition party. In this context, while the idea that SCF came out of the current uneasiness is being defended, there is a focus on the high potential of SCF to become a partner of the government party which is clearly understood from the speeches of party leaders. When we look at the establishment of SCF, although it seems to be a dirigible opposition party, we draw attention to the possibility of SCF becoming a liberal and original party since it has become popularized at a very short time. The study bases on both literature review and parliament reports.

Keywords: Free Republican Party, Fethi Okyar, Mustafa Kemal, 1929 Economic Crisis, Democracy.

Giriş

Demokrasi tarihi, siyasal hayatta iktidardaki partilerin alt üst oluşlarıyla doludur. Bu durum Türkiye'nin demokrasi serüveninde de karşımıza çıkan bir olgudur. Türkiye'de de tam anlamıyla bir demokrasiye geçene kadar çeşitli denemeler olmuştur. Ama ne yazık ki bu partiler kapatılmış ve dahası bu partilerin içindeki kişiler vatan hainliğiyle suçlanır hale gelmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti ilk çok partili sisteme geçiş denemesini 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile yapmıştır. 20 Ekim 1924 günü, Muğla milletvekili Esat Efendinin Mübadele, imar ve iskan Vekili Refet Bey'e yönelttiği, mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmelerinde görülen beceriksizlik ve yolsuzluklara dair soruya karşılık verilen yanıt meclisi tatmin etmemiştir. Bunun üzerine çıkan tartışmaların sonunda TCF kurulur (Tuncay, 2012: 105). Çünkü bunca kötü yönetilen bir sürece rağmen İsmet Paşa güvenoyu isteyip de güvenoyunu kolayca alınca, Hüseyin Rauf Bey'in çevresindeki 32 Milletvekili partiden ayrılarak TCF'yi kurarlar (Zürcher, 2000: 243). Neticede, Parti üyelerinin o dönem yaşanan isyanlara destek verdiği ve siyasal amaçları uğruna dini istismar ettiği gerekçesini ileri süren İstiklal Mahkemesi'nin tavsiyesi üzerine 3 Haziran'da TCF kapatıldı (Zürcher, 2000: 251). TCF, nispeten ta başından beri var olan belirli bir muhalif kanatın kendini açığa çıkarma girişimi olarak görülebilir. Bu anlamda özgün bir muhalefet olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ikinci girişimi ise 1930 yılında gerçekleşir. Bu makale 90 gün siyasal hayatı olan Türkiye'nin ikinci muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) ele alınmaktadır. Ayrıca, SCF'yi doğuran toplumsal

dinamikler, kurulduğu dönemin siyasi ve ekonomik durumu ve bunun toplumsal karşılığı ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra SCF'nin parti programı incelenerek, geniş kitlelere yayılmasının ve kapatılmasının nedenleri tartışılmaktadır. Bu bağlamda SCF'nin kuruluşuna baktığımız da her ne kadar güdümlü bir muhalefet partisi görüntüsüne sahip olsa da aslında kısa sürede kitleselleşmesiyle birlikte ciddi bir iktidar ortağı olma yolunda atılımlar gerçekleştirdiğine değinilmekte bu anlamda kendine özgü bağımsız bir parti görüntüsü verdiği dikkat çekilmektedir.

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kurulmadan Önceki Durum

SCF'nin kurulmasına kadar geçen süreç içinde iki önemli durum tespiti yapılabilir. Birincisi 1930'lu yıllara kadar yapılan inkılapların önemli bir toplumsal kesim tarafından huzursuzlukla karşılanmış olmasıdır. İkincisi ise ekonomik faktörlerdir.

1929 ekonomik krizi liberal ideolojinin veya daha genel anlamda serbest piyasaya dayalı ekonomik anlayışın çöküşüdür. Çünkü dünya bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinlerci bir anlayışın elinde daha az ücret daha çok üretim mantığıyla ilerlerken bir anda üretilen şeyi talep etmeyen bir kitle yaratmıştır. Talep etmeyen değil talep edemeyen daha doğrusudur. Zira talep etmek için paraya ihtiyaç vardır. Fakat bu zihniyet daha düşük ücret politikasını o kadar abartmıştır ki insanlar bir şeyler satın alamaz hale gelmişlerdir. Bu yönüyle kriz aslında bir tüketememe krizidir. Durum böyle olduğu için de üretim fazlası doğmuş böylece dünya ölçeğinde ticarete konu olan mallar üreticinin elinde kalmıştır. Krizin diğer bir nedeni eldeki paranın uzun vadeli yatırımlara harcanmış olmasıdır. "Amerika'daki iç talebin yükselmesi (ve Federal Reserve'ün tepki olarak faiz oranlarını arttırması) sermayenin dışarı akmasını birden azaltmıştır" (Kennedy, 1990: 331) Söz konusu talep artışı 1929 Ekiminde "Wall Street İflası" ile sonuçlanır. Bu da Amerika'nın verdiği borçları daha da kısması veya denetlemesine neden olur. Bunlardan denetlenemez bir tepkiye yol açar. Hazır kredinin olmayışı hem yatırımı hem tüketimi azaltmıştır; sanayileşmiş ülkeler arasındaki talebin düşmesi, yiyecek maddeleri ve hem ham madde üreticilerine zarar verir; bu kişiler çaresizlikle arzı arttırmak zorunda kalırlar; bu durumda fiyatların neredeyse toptan çöküşüne neden olur (Kennedy, 1990: 331). Ayrıca bu krizle birlikte İngiltere'nin sahneden çekiliyorum çıkışı krizi iyice derinleştirmiştir (Kuruç, 2011: 103).

Dünya, Birinci Dünya Savaşından beri devamlı bir barış için çabalarken, 1929'dan itibaren patlak veren bu buhran etkilerini bütün dünyaya yaymış, siyasal atmosferi etkilemiş ve siyasal buhranlara yol açmıştır (Armaoğlu, 2010: 229). Bu durum en sonunda İkinci Dünya Savaşına kadar varır.

Bu krizin Türkiye'ye de etkileri olmuştur. Türkiye'ye en büyük etkisi tüm dünyada olduğu gibi tarımsal ürünlerde olmuştur. Nadir Özbek'e göre, tüm dünyadaki tarımsal üretimdeki hızlı artış ve hemen her ülkenin kendi tarımsal ürünlerine yönelik koruyucu politikalar uygulaması "aşırı üretime" neden olmuştur. Bu durum 1930'lu yıllarda uluslararası fiyatlarda keskin bir düşüşe yol açar ve Türkiye ekonomisini doğrudan etkiler. Buhran koşullarında bütün malların fiyatlarında bir düşüş yaşanmış olmakla birlikte tarımsal malların fiyatlarının sanayi mallarının fiyatlarına göre daha hızlı düştüğü görülmüştür (Özbek, 2003: 220). 1929 ekonomik bunalımı en büyük etkiyi bu bağlamda düşünüldüğünde çiftçilerde göstermiştir. Zaten nüfusunun çoğunluğu çiftçi olan Türkiye büyük bir yoksul nüfusla baş başa kalmıştır. Yoksullaşmada en büyük neden tarım ürünlerinin fiyatlarındaki gerilemedir. Örneğin buğday fiyatları 13,5 kuruştan 3,5 kuruşa, tütün fiyatları 71 kuruştan 30 kuruşa gerilemiş, aynı şekilde 1929 yılında 2073 milyon TL olarak tahmin edilen GSMH, 1931 yılında 1391 milyon TL'ye düşmüştür ve 1928 yılında dış ticaret açığı 50 milyon lira iken, 1929 yılının sonunda 100 milyon lirayı aşmıştır (Tokgöz, 2001: 57).

Türkiye'de tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüşe daha ayrıntılı bakılacak olursa en temel tarım ürünleri olan buğday ve pamuktaki düşüşün dramatik boyutu net görülecektir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de Buğday ve Pamuk Fiyatları

Yıllar	Buğday Kuruş/kg	Pamuk Kuruş/kg
1923	7,70	15,50
1924	10,60	22,10
1925	14,40	22,70
1926	12,40	16,60
1927	11,80	22,90
1928	13,50	23,60
1929	12,50	22,50

1930	7,30	17,80
1931	4,00	11,40
1932	4,20	10,80
1933	3,70	11,10
1934	3,60	11,90
1935	4,60	13,70

Kaynak: (Bulutay vd., 1974)

Tabloda da görüleceği üzere fiyatlar kimi ürünlerde %40 oranında düşmüştür. Hem dışarıdan alımın kesilmesi hem de iç pazarda fiyatların düşmesi çiftçiyi zor durumda bırakmış böylece toplumsal huzursuzluk ciddi boyutlara varmıştır. Devlet çeşitli politikalarla krizin etkisini azaltmaya çalışsa da bunda tam anlamıyla başarılı olup olmadığı şüphelidir. Zira krizden sonraki buğday alım politikaları bile bir popülizmle sonuçlanmıştır (Özbek: 2003).

Krizden önceki ve sonraki ticaret hacimlerine bakacak olursak, 1923-29 döneminde ihracat ile ithalat arasındaki farkın yıllar içinde değişiklikler gösterdiği görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. 1923-29 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1923	50.8	86.9	-36.1
1924	82.4	100.5	-18.1
1925	102.7	129.0	-26.3
1926	96.4	121.4	-25.0
1927	80.7	107.8	-27.1
1928	88.3	113.7	-25.4
1929	74.8	123.6	-48.8

Kaynak: (Alkin, 1981: 225)

Aynı şekilde 1930-38 dönemine baktığımızda Türkiye'nin dış ticaret hacminin de krizin etkisi net şekilde görülmektedir (bkz. Tablo 3). 1929'da 123.6 milyon dolar olan ithalat 1930'da 69.5 milyona gerilemiştir.

Tablo 3. 1930-38 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1930	71.4	69.5	1.9
1931	60.2	59.9	0.3
1932	48.0	40.7	7.3
1933	58.1	45.1	13.0
1934	73.0	68.8	4.2
1935	76.2	70.6	5.6
1936	93.7	73.6	20.1
1937	109.2	90.5	18.7
1938	115.0	118.9	-3.9

Kaynak: (Alkin, 1981: 226)

Krizin sadece ürünlerin fiyatlarındaki düşüğe etki etmemiştir 1929 bunalımıyla birlikte, Türk parasının değerinde de düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş Türkiye'nin geleneksel ithalatını da aksatmıştır. "Bu döneme gelindiğinde, Türkiye'nin un, şeker ve dokuma gibi en temel tüketim maddelerini bile ithal ettiği dikkate alınır, bu düşüşün meydana getirdiği etkinin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır" (Avşar, 1998: 43).

Türkiye ekonomik krizle mücadele edebilmek adına önemli tedbirler almıştır. 1929 Türkiye'de ilk kez döviz kontrolü getiren Menkul Kıymetler ve Kombiyo Borsaları kanunu çıkarılır, yine 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun kabul edilir ve aynı yıl Merkez bankası Kanunu kabul edilir (Ülken, 1981: 91-92). Paranın değerini korumaya yönelik çabaların olumlu sonuçlarını olduğunu Mustafa Kemal'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışındaki konuşmasından öğreniyoruz: "Arkadaşlar! Geçen sene zarfında mücadeleye mecbur olduğumuz bir büyük hadise de millî para buhranıdır. Buhranı karşılamak için Alman tedbirlerin isabeti tahakkuk etmiştir" (Meclis Zabıt Ceridesi: 1930: 2).

Paranın değerini koruma yanında ayrıca devlet bir yerli malını teşvik için uğraşır. Bu İsmet İnönü'nün 12 Aralık 1929'daki meclis konuşmalarına da yansır: "Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbana yani istihsaline kifayet etmek endişesi: İşte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarfetmeyecek kanaatkar bir hayata girmek mecburiyetindedir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1929: 33). Görüldüğü gibi vurgu yerli malı kullanımına dönmeye dairdir. Öyle de olur. Milli Tasarruf Cemiyesi'nin kurulmasının

nedeni de budur. Yerli malını teşvik etmek. Bu cemiyetin üyeleri yerli malı giyecek, vatandaşı da giymeye teşvik edeceklerdi. Atatürk de cemiyete üye olmuştu. Bütün elbise, gömlek, kravat ve ayakkabılarını yerli malından giyen Atatürk, Çankaya'da kahve çay ikramı geleneğini kaldırmıştı. Aynı şekilde İsmet İnönü Rusya gezisi sonrasında bakan arabalarını kaldırmak istemiş, kendisi de bir yıl kadar özel arabasını kullanmıştır (Özel, 2002: 240).

Fakat 1929 ekonomik krizinin yanı sıra Türkiye'yi etkileyen başka nedenlerde üst üste gelmiştir. Bu nedenler şunlardır:

- Gümrük tarifeleri yükselecek diye aşırı ithalata gidilmesi,
- Büyük dünya Bunalımı'nın dünya tarımı ürünleri piyasasında talebi ve fiyatları hızla düşürmesi nedeniyle ihracat gelirlerinin beklenmedik düzeyde azalması
- Dış ticaret açığının rekor düzeye ulaşması ve Türk lirasının hızla değer kaybetmesi,
- Osmanlı dış borçlarının ilk taksitinin vadesinin gelmesi (Tokgöz, 2001: 57).

Bütün bu etkilerin yanı sıra Karpat'ın da üzerinde durduğu gibi Türkiye'de özellikle 1922-1930 yıllarında ve sonrasında yapılan devrimler, tahmin edileceği üzere, hükümete karşı bir direnmeye sebep olmuştu. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu hoşnutsuzluğu daha da artırmıştır (Karpat, 2012: 150).

Siyasetçiler içinde de huzursuzluk vardı. Çünkü devrimin başlangıcından beri "yine Mustafa Kemal'in safında olanlar arasında daha liberal bir siyaset güdülmesine taraftar olanların birçoğu da tek parti idaresinin güçlenmesini ve konulan siyasi ve ekonomik kısıtlamaları endişeyle karşılıyorlardı. Bunların çoğu hükümetin aldığı şiddetli tedbirleri ana devrimlerin yapıldığı bir devrede zorunlu saymışlardı. Devrimler başarıldıktan sonra ise yasama organının Meclis ve basında ifadesini bulacak bir muhalefetin denetimi altında 'normal' bir hükümet şekline dönmemesi için haklı bir sebep kalmıyordu" (Karpat, 2012: 151). Halbuki bırakalım normal bir çizgiye dönmeyi gittikçe otoriterleşen bir tek parti yönetimi söz konusudur. Özellikle Şeyh Said isyanının SCF'nin üstüne yıkma ve dini siyasete alet etme bahanesiyle muhalefeti yargılama girişimleri bunu göstermektedir. Diğer taraftan bütün bir devrimi kendisiyle özdeş kılmaya yönelik vurgusu ve hareketin

mirasını kendi tekeline almaya girişmesi 1923-1926 yılları arasındaki dönem otoriter karakteri ile siyasal yaşamada etki etmiştir (Zürcher, 2013: 266).

Bir diğer sorun ise genel ideolojik boyuttur. Özel girişime olumlu bakmanın yanı sıra dar devletçi çizgiye yönelmiş olan ekonomik tutum da beraberinde olumsuzlukları getirmiştir. Kuramsal olarak özel girişime taraftar olmakla beraber hükümetin güttüğü ekonomik siyaset dar bir devletçi görüşten hareket ederek ekonomik siyaset durgunluğa sebep oluyordu. 1928-1929 yıllarında kötü mahsul alınması ve yukarıda üzerinde durduğumuz gibi ekonomik buhran bu durumu daha da kötüleştirdi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tahakkümü ve üyelerinden bazılarının mevkilerinden faydalanarak şahsi kazançlar sağlamaları da halk arasında hoşnutsuzluğu bir kat daha artırıyordu" (Karpat, 2012: 150-151). İşte bu şartlar ve durumlar dönemin belirgin özelliğidir. "1925 yılından beri sürmekte olan tek partili rejim ile hükümet icraatlarının, kontrolsüz, muhalefetsiz oluşunun getirdiği ağırlık ve kamuoyundaki bu hoşnutsuzluklar, yeni cumhuriyetin karşısına önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştı" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 63-64). "Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi bu olay ve şartlardan doğdu" (Karpat, 2012: 151).

2. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ve İçerideki Diğer Nedenler

1930 ilkbaharında bir yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal "halkın sıkıntılarına yakından tanık olmuştur" (Çelebi, 2007: 149). "Mustafa Kemal, bu bunalımdan yeni bir siyasal açılımla çıkılabileceğini düşünüyordu." (Arı, 2013: 191). Muhalif fakat kendisine bağlı bir partinin kurulmasını istiyordu (Aybars, 2006, 133). "M. Kemal, raporların ve ülkenin çeşitli bölgelerine yaptığı inceleme gezilerinin sonucunda, toplumsal hoşnutsuzluğu başka bir yöne çevirmek ve rehavet içerisindeki CHF'yi harekete geçirmek amacıyla, sadık bir muhalefet partisinin kurulmasına izin verme, hatta bunu teşvik etme kararı aldı" (Zürcher, 2013: 264). Bu hem toplumsal muhalefeti susturmaya yarayacak hem de CHF'nin sıkışmış olduğu durumda yeni politikalar üretebilmesine olanak sağlayacaktı. "Böylece kurulacak bu yeni parti, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın muhalefetsiz politikasını eleştirerek, onun daha denetlenebilir yol almasını sağlayabilir; iktidar değişikliği olursa da bu, CHP'nin dinlenmesini sağlarken yeni kadroların daha bir coşkuyla işe sarılmasına neden olabilirdi" (Arı, 2013: 191).

Cemil Koçak, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma nedeniyle ilgili şöyle bir açıklama sunmaktadır: Bir ihtimal de, SCF aracılığıyla, toplumsal muhalefet için yumuşak ve kontrollü bir çıkış noktası açılmak istenmiş olabilir. Bir yandan da, iktidar içi dengeler yeniden belirlenecekti. Atatürk siyasetin tüm iplerini ele geçirmiş olacak ve İnönü ile Okyar ise, onun desteğini almak için Atatürk'e yakın olmak zorunda kalacaklardı. Bu yakınlık yarışında elbette Atatürk önemli bir siyasi avantaj yakalamış olacaktı. Atatürk, genişleyen toplumsal muhalefet karşısında, bu çerçevede, siyasetin sembol ismi olarak kalırken; buna karşılık, İnönü ve Okyar, gerekirse seçenekli başbakan adayları olarak kalacaklardı. Böylece her iki isim de gerektiğinde değiş tokuş edilebilecekti. Böylece toplumsal muhalefetin önünde gerektiğinde Başbakan değiştirilerek yeniden zaman kazanma imkanı doğabilecekti. Bu arada bütün siyasi sorumluluk başbakanlarda kalacağından, muhalefetin Cumhurbaşkanı'na ya da rejime kadar uzanmasının önüne geçilmeye çalışılacaktı (Koçak, 2006: 627).

Diğer taraftan bakıldığında bir muhalefet partisi kurulması yukarıdaki zorunlulukların yanı sıra şöyle bir nedeni de barındırmaktadır: "Yürütülen tek parti yönetimi, ile ülkenin kaderi ve gidişatının tek sorumlusu olarak, yine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün tutulacağı şüphesizdi. Böyle bir durum uzun vadede onun liderliğini sarsacak ve belki de bu liderliğin tartışılmasına yol açacaktı. Ayrıca Avrupa kamuoyu ve basını, bu tür bir tek partili rejimi ve tek lideri cumhuriyet idaresinin ruhuna uygun bulmuyor, çok partili hayattan uzak, otoriter bir rejim olarak görüyor ve Sovyet rejimi ile karşılaştırıyordu. Böyle bir ortamın varlığı Atatürk'ü, gönlünde yatan İngiltere'deki gibi çoğulcu parlamenter bir demokrasiye yöneltmekteydi" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 64) Başka bir yorum ise Mustafa Kemal'in amacının "partinin bir iktidar seçeneği haline gelmesi değil de mevcut hükümete siyasal bakımdan yumuşak bir rakip olmasıydı" (Akşin vd. 1989: 108).

Abdülhamit Avşar'ın tespitlerine göre Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması iki temel görüş ekseninde açıklanmaktadır. İlk görüş meclisteki denetim eksikliğini gidermeye yönelik bir çözüm olarak SCF'nin kurulduğudur. Örneğin Avşar'ın aktardığına göre Afetinan'a göre gazi tek partiden oluşan bir mecliste hükümet icraatlarının yeterli ölçüde tartışma ve eleştiri konusu yapılamadığı görüşündedir. Çünkü böyle bir meclis, ya kendi partilerinden olan cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlara duyduğu güvenden ya da aynı partiden olma aynı çatı altında bulunmaktan dolayı gördüğü eksiklikleri dile getirmekten

kaçınmaktadır. Bu ise, ülkeyi yönetenlere, önemli kararları alırken gereksiz yetkiler kullanmalarına ve kendi başlarına buyruk olmalarına yol açabilmektedir (Avşar, 1998: 66-67). Diğer taraftan M. Kemal halkın düşünce ve eğilimlerini öğrenebilmekten uzak kalıyor, tek parti yüzünden hükümetin yaptığı hatalar ona yükleniyordu. Bunun bir nedeni de CHF'nin yereldeki teşkilatlanmalarının bölge halkıyla kurmuş olduğu çıkar ve zor ilişkisinden dolayı, merkeze işlerin yolunda gittiği yönünde olumlu raporlar vermesidir. "Bunun yanı sıra kendisine yöneticiler tarafından gerçek durumla ilgili yeteri kadar bilgi verilmediğinden, hükümetin politikasını denetleyebilmesi ve ona yol gösterebilmesi güçleşiyordu" (Avşar, 1998: 67).

Yine Avşar'a göre, bu muhalefet partisinin kurulmasının nedenini açıklayan ikinci görüş ise şunu savunmaktadır. "Cumhuriyet rejiminin böyle bir olayı zorunlu kıldığı şeklindedir. Bu görüşü savunanlara göre, bir ülkede cumhuriyetten söz edilebilmesi için orada birden çok siyasi parti olmalıdır" (Avşar, 1998: 67).

Bilindiği üzere tek parti dönemi, her şeyin tek elden yürütüldüğü bir dönemdir. Bu tutumun muhalefet partisi kurulmasında da söz konusu olduğu söylenebilir. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin muhalefet partisi de, iktidara tepki koyan muhalefette iktidardaki parti tarafından kontrol edilmektedir. "Mustafa Kemal, muhalefet görevini üzerine alacak ama kendisine sadık kalacak bir partinin kurulmasını istiyordu. Muhalif bir partinin kurulmasındaki amaç, birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti, hem kusurlarını düzeltmeye hem de ekonomik vaziyete yeni çareler aramaya sevk edecek bir denetim sistemi kurmaktan ibaretti" (Karpat, 2012: 151).

Kurulan bu partinin iktidarın isteği ve onun güdümünde gerçekleştiğini gösteren önemli bir kanıtta partinin kurucusu olduğunu sonradan öğrenen, Ahmet Ağaoğlu'nun anılarıdır. Yalova'da verilen bir baloya katılan Ağaoğlu o gün yaşananları şöyle anlatıyor: "Davetliler o kadardır ki oteller hıncahınç dolmuştur. Biz yersiz kaldık. Fakat Gazi için otelde daima iki oda saklandığını bildiğim için Başyavere müracaat ettim. Başyaver birkaç dakika sonra, "Gazi Hazretleri baloya gelmenizi emrediyor," cevabını verdi. Resmî elbisem olmadığı halde gittim, dans salonuna girdim. Vakit sahibi Ahmet Asım Bey de orada idi. Onun yanında yer aldım ve salonu seyretmeğe koyuldum. Salonun ortasında Gazi, İsmet ve Kazım Paşalar ile Fethi Bey görüşüyorlardı. Gazi etrafa bakınırken gözleri bana ilişti ve yanına gittim eliyle emretti.

Gazi, mutadı veçhile burnunu çekerek ve gülümseyerek, "Serbest Fırka (parti) Reisi Fethi Bey!" diye beni Fethi Bey'e takdim etti ve bana hitaben, "Tabii Fethi Bey'le beraber çalışacaksın!" Dedi.

"Paşam! İsmet Paşa ile Fethi Bey arasında tereddüt olunmaz mı!?"

"Artık uzatma. Fethi Bey'le berabersin..."

Dans başladı. Ben gene evvelki yerime geldim. Gazi bir hanımla dans ediyordu. Benim yanıma yaklaşırken durdu, bir kolunu boynuma attı, yüzümden öptü:

"Seni tebrik ediyorum. Fethi Bey'le anlaşmışsın!"

"Fethi Bey'i daha görmedim."

"Canım, siz ta öteden beri anlaşmışsınız! Hemen gidip Fethi Bey'i de seni almış olduğu için tebrik edeceğim!"

Ben hayret ettim. Daha hakikaten ne Fethi Bey'i görmüştüm ve ne de bir fırkadan haberim vardı. Bu nasıl şey!

Fethi Bey'in yanına gittim. Gazi hakikaten onu da tebrik etmiş!

"Fethi Bey! Bütün bunlar nedir? Bir şey anlamıyorum."

"Şimdi yeri değil! Yarın otele etraflıca görüşürüz!" (Ağaoğlu, 1994: 26-27).

Bu görüşmeden sonra Fethi Bey'le görüştiklerinde ise aralarında şöyle bir konuşma geçtiğinden bahseder Ağaoğlu:

"Bu ne iştir Fethi Bey?"

"Mezuniyetle buraya geldim. Bana, ille ikinci bir fırkanın başına geçeceksin diye ısrar ediyor. Nihayet ben de kabul ettim" (Ağaoğlu, 1994: 26-27).

Parti kurucularının seçilmesi önem arz etmektedir. Serbest Fırka kurulurken, "kurucuların seçilmesinde izlenen doğal olmayan yönleme karşılık, iktidardaki partiye muhalefet edebilme potansiyeline sahip bir oluşum sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu seçim yapılırken, nasıl davranacakları bilinmeyen –özellikle rejime karşı çıkabilecek- kişiler yerine, İsmet Paşa hükümetine muhalif ama rejim açısından güvenilir kimselerin partinin

karar organında bulunması arzu edilmiştir" (Avşar, 1998: 53). Bu süreçte Mustafa Kemal'den özellikle tarafsız kalmasını isteyen Okyar, Mustafa Kemal'den olumlu yanıt alınca harekete geçer. Mustafa Kemal tarafsızlığını ve iyi niyetini kanıtlamak için kız kardeşi Makbule Hanım'ın partiye katıldığını da açıklar (Zürcher, 2000: 261).

Nihayet muhalefet partisi 12 Ağustos'ta SCF adıyla kurulur. Yukarıda da değinildiği gibi Mustafa Kemal tarafsız olduğunu bildirmiştir, bunu şu sözleriyle dile getirir "Gazi, yeni fırka hakkında izahat verirken: "Bu fırkalar benim iki evladım olacak... Bir baba iki öz evladına nasıl müsavi muamelede bulunursa, ben de aynı veçhile bu iki fırkaya muamele edeceğim. Bundan emin olunuz. Bu teşebbüs memleket için çok hayırlı neticeler verecektir" demiştir" (Okyar, 1997: 111). Yine başka bir zamanda Gazi şöyle konuşur Okyar'la: "Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleye memnuniyetle müşahede edeceğim. Ve şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim. Ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım. Sen ne dedin? Ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinad ediyorsun? Bu günden itiraf edeyim ki bu, benim için yüksek bir zevk olacaktır" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 127).

2.1. Partinin Genel Yapısı: Üyeleri, Amblem ve Programı

Amblem	
Kurulduğu Şehir	İstanbul
Kurucu	Ali Fethi Okyar
Tarihi	12.08.1930 - 18.12.1930

Kaynak: (Ülgenay, 2011: 158)

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra "bir kısım Halk Fırkası mebusu Mustafa Kemal'in isteğiyle, diğer bir kısmı ise kendi arzularıyla yeni fırkaya katılmışlardır. Genel Başkan Ali Fethi Okyar'dır. Okyar, mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerine

tanıklık etmiş; askerlik, milletvekilliği, bakanlık büyükelçilik ve başbakanlık yapmış bir devlet ve siyaset insanıdır (Atılğan vd. 2015: 252). Ali Fethi Bey'in yanı sıra Nuri Conker (Umumi Katip, Genel Sekreter), Ahmet Ağaoğlu (Kars Mebusu), Talat Bey (Ankara Mebusu), Rasim Öztekin (Bilecik Mebusu), Senih Hızıroğlu (Bursa Mebusu), Nakiyeddin Yücekök (Elazığ Mebusu), Tahsin Uzer (Erzurum Mebusu), Ali Haydar Yuluğ (İstanbul Mebusu), Süreyya İlmen (İstanbul Mebusu), İbrahim Süreyya (Kocaeli Mebusu), Reşid Galib (Niğde Mebusu), Refik İsmail Kakmacı (Sinop Mebusu), Mehmet Emin Yurdakul (Şebinkarahisar Mebusu) Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil eden ilk parlamenterler olarak, siyasi yaşamımızda yeni bir sayfa açan bu partide yer alan isimler olmuşlardır. Şüphesiz fırkanın mebus sayısı daha önce vaat edilen yetmiş rakamına ulaşamamış, çok daha azı Fethi Bey'in partisine geçebilmişti" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 69-70).

Bunlar kurucu üyelerdir. Fakat Mete Tunçay'ın tespitine göre; SCF'nin Meclis dışında örgütlenmesi hakkında çok az şey bilinmektedir. "Fırkanın İstanbul İl Başkanı Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Aydın İl Başkanı ise Adnan Menderes idi. Bunun dışında SCF'nin kendine özgü bir yayın organı olmamış, İstanbul'da Yarın ve Son Posta ile İzmir'de Halkın Sesi gazeteleri tarafından desteklenmiştir." (Tunçay, 2012: 58-59)

Liberal bir kalem tarafından kaleme alınan ve liberalizmin temel prensipleri göz önünde bulundurularak yazılan parti programı 11 maddeden oluşuyordu. "Ali Fethi Bey'in yanısıra, Fırka'nın Genel Sekreteri olan Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Reşid Galib ve Tahsin Bey de programın hazırlanışında bulunmuşlardı (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 70). Partinin programına bakacak olursak on bir maddelik programın maddeleri şunlardır (Avşar, 1998: 249-251)*.

"Madde 1- 'Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir. Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilaistisna herkes için meri tutacak ve hiçbir arızaya uğratmayacaktır.' Görüldüğü üzere parti CHF'nin ilkeleriyle temelde uzlaşmaktadır.

* Tek tırnak (') veya tırnak (") içindeki kısımlar, Avşar, 1998: 249-251'den alınmıştır. Yorumlar ise bize aittir.

Madde 2- 'Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.' Bu madde en önemli maddedir zira halkın en büyük sorunu vergilerin toplanmasındaki usulsüzlükler ve keyfiyettir.

Madde 3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4- 'Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.'

Madde 5- 'Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslere engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayrikafi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldıracaktır.' Liberal bir devlet ön görme anlamında en belirgin maddelerden birisi bu ve bir önceki maddedir. Zira liberalizm serbest teşebbüsü destekler ve açıkça bireysel girişimler de destek bulmuştur. Bu maddedeki vurgu hâlihazırda Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durum içinde önemli bir çözüm ileri sürmektedir.

Madde 6- 'Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren mürabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakarlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.' İçinde bulunulan dönemden en kötü şekilde etkilenen kesim olan köylüler ve çiftçilere yönelik bu madde geniş kesimlerin desteğini almada etkili olsa gerek. Diğer taraftan bakıldığında Ziraat bankasının kredi gibi müdahalelerde bulunmasını ön görmek yerinde ve önemli bir müdahaleymiş gibi görülebilir zira hemen 1930'ların etkisi hissedilir hissedilmez Ziraat bankası buğday alımlarında ücretleri dengelemek için kullanılmıştır.

Madde 7- 'Dahili sanatların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedefidir. Teşviki Sanayi Kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankası'nın kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsüllerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu

maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.' Bu madde yukarıda da değindiğimiz gibi halihazırda CHF'nin de gündeminde olan bir durumdur, zaten bir yıl öncesinde milli tasarruf hareketi başlatılmış bulunuyordu.

Madde 8- 'Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle görülecektir. Rüşvet ve suistimallere karşı bila merhamet mücadele edilecektir.'

Madde 9- 'Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yapılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.' Bu ve bir önceki madde çok önemli bir maddedir. Çünkü dönemin en büyük sorunlarından birisi adam kayırmacılık ve yolsuzluktur. Zaten bir muhalefet partisi olarak SCF'nin kurulmasının en önemli nedenlerden birisi de bu duruma karşı halk arasında kontrolsüz bir muhalefetin ortaya çıkmasını engellemektir. Zürcher'in deyişiyle "CHF'nin ve bölgesel ve yerel temsilcilerin otoriter tavırları, buna eşlik eden kayırmacılık ve yolsuzluklar, kişi özgürlüklerinin yokluğu... yaygın bir öfke doğurmuştur" (Zürcher, 2000: 259).

Madde 10- Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesiyle sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11- Fırka, bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir"

Serbest Fırka'nın programı, "liberalizme kaçan birkaç genel ilkedden ibaretti. Partinin esas siyaseti, Halk Partisi'ne karşı koymak ve ekonomi alanındaki başarısızlığını eleştirmektir. Bu tutum parti çevresinde hemen çok sayıda muhalif grubun toplanmasına sebep oldu. Bu gruplar Fethi Bey'in İzmir'e gidişinde hükümete yapacağı gösterilerden de belli olacağı gibi, iktidardaki partiye cesaretle meydan okuyorlardı"(Karpas, 2012: 152).

2.2. Parti Tabanı

SCF'nin toplumsal tabanına bakacak olursak, çeşitli kesimlerden destek aldığını tespit etmek mümkündür. Yetkin'e göre SCF'nin siyasal yaşama atıldığının ilk günlerinde Falih Rıfkı (Atay), bu partinin tabanının kimlerden oluşabileceğini oldukça gerçekçi bir

biçimde belirtmiş bulunmaktadır. CHF'li bu yazara göre: 1) Cumhuriyetçi olmadıkları için Halk Fırkası'na karşı olanlar, 2) Halk Fırkası'nın kendi tarafından haklı olarak kıldığı yahut tatmin edemediği insan zümreleri, 3) Cumhuriyetçi olup da Halk Fırkası'nın tuttuğu yolun doğru olmadığına inananlar..." (1982: 112-113). Gerçekten de, "temelde Falih Rıfkı Atay'ın da belirttiği gibi bu nedenlere bağlı olarak, SCF'nin tabanı "gayrimemnunlar"dan oluşmuştur. Şu halde, bu tabanın ana niteliğini "tepkisel" bir oluşum olarak belirtmek gerekmektedir" (Yetkin, 1982: 113).

Bunun dışında Serbest Fırka'nın tabanını oluşturan diğer bir kesim de işçilerdir. İşçiler, Terakkiperver Fırkası'nın kapatılmasından önce kısıtlı da olsa haklarını arayabilme imkanına sahipken, Takrir-i Sükun Yasası'nın kabul edilmesinden sonra, uzun sürecek bir sessizlik dönemine girmişlerdi. Bu süre içerisinde sendikalar kapatılmış, işçi bir takım cemiyetlerin eline bırakılmıştı"(Avşar, 1998: 131).

SCF'nin bir diğer tabanını ise kadınlar oluşturmaktadır. Zaten parti programından da görüleceği üzere kadınlara ilgili bir madde de bulunmaktadır. "Serbest Fırka tabanının bir başka özelliği de, kadınların bu partiye gösterdikleri ilgi ve parti çalışmalarına katılmış bulunmalarıdır. Gazi'nin SCF'nin programına siyasal hakların kadınları da kapsamaması ilkesini koydurmuş bulunması ve kız kardeşi Makbule'nin bu partiye girmesini sağlamanın da bunda önemli ölçüde etkisi olmuştur" (Yetkin, 1982: 114).

3. Partinin Yükselişi

Başkanlığını eski Başbakan Fethi Okyar'ın yaptığı, Ahmet Ağaoğlu ve Adnan Menderes gibi isimlerin de yer aldığı Serbest Fırka kısa sürede büyük güç kazanır (Bila, 1999: 62). Serbest Fırka'nın kuruluşundan sonra, "partinin Anadolu'da teşkilatlanması çalışmalarına başlanmıştır. Bu aşamada Fethi Bey'e özellikle İzmir ve Ege bölgesinden heyet ve telgraflar yağıyor ve ısrarla davet ediyorlardı. İzmir'den başlayacak Aydın, Manisa, Balıkesir ve Akhisarı kapsayan bir teşkilatlanma gezisine çıkma kararı almıştı. Atatürk'le görüşülmüş, o da bu gezinin faydalı olacağı görüşündeydi" (Okyar, 1997: 73).

Fethi Bey ve arkadaşları "Konya" adlı vapurla İzmir'e geçerler. 4 Eylül 1930 günü İzmir'e ulaştıklarında, söylenenlerin aksine limanda toplanmış büyük bir kalabalık tarafından karşılanırlar. Bu anı Ağaoğlu şöyle anlatır: SCF heyetinin kalacağı İzmir Palas

Otelî'ne halkın sevgi gösterileriyle zorlukla varabilmişlerdi. Fethi Bey, İzmir halkının "Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey" sesleri arasında otelin penceresinde, ertesi günü bir toplantı düzenleyerek halka hitap edeceğini söyledi (Okyar, 1997: 74).

Serbest Fırka'ya İzmir'e gitmeden önce saldırılar olacağı söylenmiş, büyük tepkiyle karşılaşacağı bildirilmiştir. Oysaki durum tam tersidir. Halkın büyük coşkusuyla karşılanırlar. Aydemir'e göre: "Fethi Bey, arkadaşlarıyla parti teşkilatı için seyahate çıktıkları ilk merhalede her şey allak bullak olur. İzmir'de Fethi Bey geliyor diye yer yerinden oynar. Daha sekiz yıl önce başta Mustafa Kemal'in kumandasında düşmandan kurtulan İzmir'de halk dalga dalga Fethi Bey'in neredeyse ayaklarına kapanır (Aydemir, 1969: 80).

Fakat bu durum, gösterilen ilgi, yerel yöneticilerin de yeni partiye daha ilk geziyle tavrı almasına yol açmıştır. Avşar'a göre, vali ve belediye başkanı Fethi Bey'le görüşmeyi kabul etmeyerek, ertesi gün yapacağı konuşmayı ertelemesini isterler. Bunun üzerine Fethi Bey zar zor Gazi'ye telgraf çeker. Telgraf eline ulaşır ulaşmaz Gazi, biri İzmir Valisi Kazım Dirik'e, ikincisi İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, sonuncusu ise Fethi Bey'e olmak üzere üç ayrı telgraf çeker. Mustafa Kemal İzmir valisinden muhalefetin çalışmalarına engel olunmamasını isterken, Fethi Bey'e de konuşmasını yapmasını ve karşılaşacağı herhangi bir engeli derhal bildirmesini söyler (Avşar, 1998: 110-111).

Diğer taraftan aynı gün CHF, Fethi Bey'in karşılanması sırasında yaşanan olayları protesto etme gerekçesiyle bir miting düzenlemeye karar verir ve halkı Bahri Baba Parkı'nda toplanmaya çağırır. Avşar'a göre Sönük geçen bu mitinge Serbest Fırka taraftarları da katılmış ve mitingi protesto etmişlerdir. Bu durum iktidar ve muhalefet partisi arasındaki son bağları da koparacak olayların başlangıcı olur (Avşar, 1998: 111).

Üç gün İzmir'de kalan Fethi Bey, 7 Eylül günü büyük bir miting gerçekleştirir (Arı, 2013: 193). Yaklaşık elli bin kişinin katıldığı miting, yaşanan gerginliğe karşın sakin geçer. Ancak bir yanlış anlaşılma sonucu ortaya çıkan beklenmedik bir durum Serbest Fırka'yı zor durumda bırakır. Fethi Bey, iktidar çevreler tarafından ortaya atılan şapkanın atılıp fesin giyileceği konusunu yalanlamak için söze başladığı anda, daha cümlesini tamamlamadan halk bu konuşmayı yanlış anlayıp şapkaları birden yere atıp çığnemeye başlamıştır. Arı'ya göre, Ali Fethi Bey, CHP'ye karşı son derece tepkili olan halk kesimlerini yatıştırmak için çaba harcıyor, ancak bunda başarılı olamıyordu. Yaşanan

ekonomik sıkıntılarının nedeni olarak, CHP'nin yanlış politikalarını görüyorlardı ve zapt edilemiyorlardı (Arı, 2013: 193).

İktidar yanlısı Anadolu Gazetesi'nin 5 Eylül 1930 sayısında yayımlanan Serbest Fırka'ya ve ona yakınlık gösterenleri aşağılayan yazılar tansiyonu daha da yükseltir. Bu hakaretlere tahammül edemeyen halk, Anadolu Gazetesi'nin binasına doğru yürüyüşe geçer; burada gazeteyi bir süre protesto ettikten sonra, CHF il merkezine doğru yönelirler. O esnada bir CHF üyesinin halka "namussuzlar" demesi üzerine iyice galeyana gelen halk, binayı taşlamaya başlar. Fethi Bey, kaldığı otelin balkonundan: "Arkadaşlar yapmayınız. Cumhuriyeti seviyorsanız sakın olunuz" dese de başarılı olamaz. O sırada, bina içerisinde mevzilenmiş güvenlik güçleri tarafından kalabalığa doğru ateş edilmeye başlanır ve bunun sonucunda bir çocuk başından vurularak ölür, toplamda 15 kişi yaralanır. Böylece Serbest Fırka'nın henüz ilk gezisinde kan dökülmüş ve halkla güvenlik güçleri karşı karşıya gelmiş olur (Avşar, 1998: 113).

Aydemir'e göre yukarıda yaşanan olaylar şöyledir: Fethi Bey'in ayağına kapanan halk "'Kurtar bizi, kurtar' diye yalvarır. Hatta bu karışıklıkta polis kurşunuyla vurulan bir yavruyu kucağına alan yaşlı bir baba, bu kurbanı getirir, Fethi Bey'in ayaklarına serer: 'Bu, ilk kurbanımız. Ama daha kurbanlar lazımsa vereceğiz, fakat bizi kurtar... diye inler...' Meydanda gözyaşı selleri çağlar, her tarafta bir takım resimler yırtılır, parçalanır..." (Aydemir, 1969: 80).

Görüldüğü üzere, Halk Fırkası ile Serbest Fırka arasında bu mitinglerde ortaya çıkan mücadele, gerçekte, iktidar partisi ile halk arasındaki uzaklığın, siyasal plana yansımından başka bir şey değildi. "Ağustos 1930'da Atatürk'ün ilk demokrasi denemesi olarak kurulan Serbest Fırka yoksulluktan bunalan halk kesimleri için yeni bir umut ışığı olmuştur" (Bila, 1999: 62). Fakat bu ışık, iktidar için hemen tehlike arz etmeye başlamış görünmektedir. Çünkü İzmir'de gösterilen bu ilgi orayla sınırlı kalmaz. Aynı coşku ve ilgi, Fethi Bey'e Aydın, Manisa, Akhisar ve Balıkesir gibi yerlerde de gösterilmiş, CHF'nin gelecekteki ilk seçimde iktidara veda edeceği, Ege Bölgesi'ndeki bu kısa tecrübeye radikal bir biçimde ortaya çıkmıştı (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 75).

Bila'ya göre, İzmir olaylarını soruşturmakla M. Kemal tarafından görevlendirilen Kazım (Özalp) Paşa, "Fethi Bey'in İzmir'e gelişiyle İzmir'de Halk Fırkası erimiştir ve Fethi Bey

seyahatine İzmir'den Balıkesir'e doğru devam ederken her geçtiği yerde Halk Fırkası'nı söndüre söndüre gitti" diye söyler (Bila, 1999: 62).

Bu durumun baş sorumlusu olarak SCF görülür. Hükümet yalnızca Serbest Fırka'yı suçlamakla kalmaz. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, devrimlerin tehlikede olduğunu ileri sürerek, gerekli önlemlerin alınması için valiliklere bir genelge gönderdi. Genelgede "vergiler kaldırılacak, askerlik olmayacak, fes giyilecek, yeni Türk harfleri kalkacak" gibi propagandalar ile halkın tahrik edildiği belirtilerek güvenlik güçlerinin devreye girmesi talimatı verilir (Avşar, 1998: 115).

4. Partinin Kapatılması

Yaşanan bu olaylardan sonra hükümet mitingleri yasaklama yönünde karar alır. Güvenlik gerekçesiyle savunulan bu yasaklama, partiye olan ilgiyi azaltmaz. SCF iki ayda 30'u geçkin ilde örgütlenir.

Fethi Bey, Partinin yeni kurulmuş olması ve teşkilatlanmasını henüz tamamlayamamış olmasına rağmen seçimlere gitme kararı alır. Fethi Bey'in seçime girme kararını etkileyen unsurların başında, İzmir ve Ege gezisinde karşılaştığı halk desteğidir. SCF'nin programında ileri sürmüştüğü tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmiş olmasının halk desteği avantajını kullanmada imkan tanınması ve kadınların iştirak ettiği bir seçimi değerlendirmek istemesiydi. Ahmet Ağaoğlu ise, henüz teşkilatlanmanın tamamlanmamış olduğunu ve Halk Fırkası'na karşı meclis içerisinde eldeki mevcut mebuslarla muhalefeti yürütmesinin daha doğru olacağını düşünmekteydi. Cumhurbaşkanı Atatürk ise, başta tereddütlü olmakla birlikte, sonradan seçime girilmesini ister (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 76).

Seçimler 1930 yılı Ekim ayının başlarında yapılır. "Toplam 502 seçim bölgesinin 31'inde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kazandığı açıklanmıştı. Ne var ki, bu başarısı Serbest Fırka'nın sonunu hazırlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu aşamadan sonra iktidar mücadelesi giderek kesinleşmiş, suçlamalar giderek ağırlaşmış ve Serbest Fırka'nın irticaya göz yumduğuna ve vatana ihanet ettiklerine kadar varan suçlamalar yöneltilmeye başlanmıştır" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 77). Seçimlere hile karıştırıldığı yolunda iddialar meclisteki konuşmalara da yansır: "Serbest Cumhuriyet

Fırkası lehine rey vermek isteyenlere karşı nihayetsiz müşküller ika edilmekte iken Halk Fırkasına rey vereceklere o nisbette suhulet ve sahabet gösterilmiştir. Bunlardan nüfus kâğıdı ibraz etmeyenlere mahallelerinden aldıkları ilmühaberlerle veya nüfus dairelerinden verilen puslalarla rey atmaları temin edilmiş ve hatta göçebe halinde sık sık yerlerini değiştiren bir takım kimselerden nüfus tezkereleri aranılmaksızın ve cebren Halk Fırkası lehine rey attırılmıştır. Efendiler; umumî olarak saydığım yolsuzlukların bir kısmını mahal ve vak'a zikrederek göstermek isterim. Adana: Adana intihap encümeni valiye verdiği mazbatada sandıktan 4730 rey puslası çıktığını ve defterlerde 4652 adedinin ismi hizasına imza, mühür veya parmak işareti vazedildiğini soyuyor. Bu halde aradaki fark olan (78) rey açıktan sandığa atılmış ve intihabata fesat karıştırıldığı resmen tesbit edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 15. 11. 1930: 17-18).

Mecliste bir konuşma yapan Fethi Bey, hükümeti ve kendi parti taraftarlarına "mürteci" diyenleri şiddetle eleştirir. Buna karşı hükümet, "Serbest Fırka'nın halk üzerindeki etkisini azaltmak için ekonomik durumu düzeltecek reformlar vaat etti. İktisat ve adalet vekillerini değiştirdi, ama yine de bu tedbirler halk arasında hükümetin itibarını artırmaya yetmedi. Halkçılar da Fethi Bey'e hücum ederek, onu Mondros Mütarekesi'ni imzalamış olmakla ve M. Kemal'e karşı şahsi ihtiraslar beslemekle suçladılar. Fethi Bey'in partiler arası kavgada M. Kemal'in tarafsız kalmasını istemesi gerginliği daha da şiddetlendirdi" (Karpas, 2012: 153).

15 Kasım meclis görüşmeleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın son anlarına tanık ettiğimiz günlerdir. Fethi, iktidar partisinin büyük çaplı usulsüzlüklerle ve seçimlerde hile yapmakla suçlar ayrıca cumhuriyeti savunanların cumhuriyetin temel ilkelerine ters davrandıklarını dile getiri: "Ahalinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının belediye namzetlerine rey vermek istemesini irtica suret ile tefsir edenler, halkın reyini de inhisar altına almak isteyenlerdir. Bu inhisarcıların Cumhuriyet ve demokrasi mefkûrelerle hiç bir alâkaları olamaz. Hakikî Cumhuriyetçiler Cumhuriyet mefkuresinin tanımadığı emeller arkasında koşan menfaatperestlerden yüz çevirmelidirler" (TBMM zabıt Ceridesi, 15. 11. 1930: 17).

Bu da Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı öfkeli saldırılara yol açtı ve parti ve liderleri vatana ihanetle suçlandı" (Zürcher, 2000: 261). Görüşmelerin devamında "tartışmalar Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın rejim düşmanlığı ile suçlanmasına kadar varmış ve fırkanın kapatılmasını istemeye kadar uzanmıştır" (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 87).

Zaten o tarihe kadar birçok gazetede SCF'ye yönelik eleştiriler devam etmiş, Mustafa Kemal'in olaya el atması istenmiştir. Mustafa Kemal, Fethi Bey'e "siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeğe tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz" der (Us'dan aktaran Tunçay: 2012:272.). Bu tartışmalarında gösterdiği üzere açıkçası Mustafa Kemal, ani bir iktidar değişikliğine hazır değildir (Tunçay, 2012: 272). Bu gelişmeler "Fethi Okyar'ı bu koşullarda bir muhalefet partisinin yaşayamayacağı inancına yönelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya kalmamak için partisini feshetmek durumunda kalmıştır. Parti, "17 Kasım 1930 da kendini feshetmek zorunda kalır" (Bila, 1999: 62).

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinde ikinci başarısız uğraşı olan SCF'yi el almaktadır. Bu bağlamda dönemin şahitlerinin anılarına, TBMM'deki konuşmalara ve SCF üzerine çeşitli araştırmalara başvurulmuştur. Parti kurucularının anılarında da görüldüğü gibi SCF karşılıklı anlaşmalar sonucu ve güdümlü bir parti olarak kurulmuştur. Bunda iktidarı hemen elden bırakma arzusu içinde olmayan CHF'nin ve Mustafa Kemal'in etkisi olduğu söylenebilir. Her ne kadar güdümlü bir parti olduğu, kontrollü bir muhalefet için kurulduğu söylene de SCF kurulur kurulmaz, yıllardır iktidarda olan CHF'nin politikalarından bunalan kitlelerden ve son dönemde yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle halktan büyük destek almıştır.

SCF'nin CHF üzerinde yoğunlaşan muhalefeti kontrol altında tutması için kurulduğunu anılardan da okuduk fakat büyük halk desteği İktidardaki partiyi tedirgin etmiş, yapılan propagandalar sonucu SCF'nin cumhuriyet devrimlerinin getirdiği yenilikleri tehlikeye sokacağı fikri yayılmıştır. Bu durum SCF kurucuları üzerinde büyük baskı doğurmuş ve SCF 90 günlük macerasının sonunda kapatılmıştır. Halbuki gerek parti kurucularının söylemleri gerekse parti tüzüğüne içeriği böyle bir tehlikeye yer vermeyecek şekilde açıktır. Bu anlamda SCF her ne kadar güdümlü bir muhalefet yaratmak için kurulmuşsa da bu durumu aşmış, kitlelerin ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. O zaman SCF'nin seçimlerde ve seçimler sonrasında mecliste yürütmüş olduğu çalışmaları onun bir güdümlü parti olduğu yönündeki iddialara şüpheyle bakmamıza neden olmalıdır. Zira SCF kadroları kendi özgün programları etrafında büyük kitleleri mobilize edebilmiştir.

Eğer güdümlü bir parti olarak devam edeceği anlaşılıysaydı zaten kapatılmasına da gerek kalmazdı. SCF'nin hem parti programı hem de partililerin söylemleri iktidar partisi karşısında ciddi bir alternatif oluşturduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A., (1994). *Serbest Fırka Hatıraları*, 3.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşin, S. vd. (1989). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alkin, E., (1981). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi.
- Arı, K., (2013). *Türk Devrim Tarihi 2*, İstanbul: Zeus Yayıncılık.
- Armaoğlu, F., (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 11. bs. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atılğan, G. Saraçoğlu, C. Uslu, Ateş., (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Avşar, A., (1998). *Bir partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi.
- Aybars, E., (2006). *Atatürk Ve Modernleşme*, İzmir: Zeus Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S., (1969). *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bila, H., (1999). *CHP 1919- 1999*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bulutay, T. Tezel, Y. S. Yıldırım, N., (1974). *Türkiye Milli Geliri (1923-1948)*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, No. 375.
- Çelebi, M., (2007). *Türk İnkılap Tarihi*, İzmir: Özal Basımevi.
- Karpat, K., (2012). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 3.bs. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kennedy, P., (1990). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*, çev. Birtane Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçak, C., (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuruç, B. (2011). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, (1997). M. *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özbek, N., (2003). "Kemalist Rejim ve Popülizmin Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları, 1932-1937", *Toplum ve Bilim*, 96, Bahar, 219-238.

Özel, S., (2002). "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2, 235-248.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. İn'ikat 1.11. 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, 13. İn'ikat 12.12.1929.

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. İn'ikat 15.11. 1930.

Tokgöz, E., (2001). *Türkiye'nin İktisadi gelişme Tarihi*, 6. bs. Ankara: İmaj Yayınevi.

Tunçay, M., (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ülgenay, A. H., (2011). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler: 1923-1960*. Ankara: Sanat Kitabevi.

Ülgenay, A. H., (2011). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Siyasi Partiler Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, Ankara: Sanat Kitabevi.

Ülken, Y., (1981). *Atatürk ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik sorunu ve Eklektik Model*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yetkin, Ç., (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları.

Zürcher, E. J., (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.